

การสร้างสรรครายการโทรทัศน์ด้านสิ่งแวดล้อม สำหรับเด็ก

The Creation of Environmental TV Programs for Children

ศุภศิลาปี กุลจิตต์เจือวงศ์
Supasil Kuljitjuewong

บทคัดย่อ

รายการโทรทัศน์ด้านสิ่งแวดล้อมสำหรับเด็ก เป็นรายการที่ช่วยส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจ และความตระหนักด้านสิ่งแวดล้อมของเด็กที่พึงมีต่อสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นการปลูกจิตสำนึกให้เด็กใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างรู้คุณค่า และเกิดประโยชน์สูงสุด ดังนั้น รายการโทรทัศน์ด้านสิ่งแวดล้อมจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะช่วยให้เกิดผลดังกล่าว ผู้ผลิตรายการจึงควรสร้างสรรค์รายการโทรทัศน์ด้านสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมสำหรับเด็กที่มีประสิทธิภาพ ได้แก่ การพัฒนาเนื้อหาของสิ่งแวดล้อมที่สัมพันธ์กับเด็ก การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ ผลกระทบ และการแก้ไขปัญหา การให้เด็กมีส่วนร่วมกับรายการ การใช้ภาษา รูปแบบรายการ และช่วงเวลาที่เหมาะสม เพื่อให้เด็กเกิดแรงจูงใจในการรับชม และผลของการรับชมนำไปสู่การปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมต่อไป

คำสำคัญ: การสร้างสรรค์ รายการโทรทัศน์ด้านสิ่งแวดล้อม เด็ก

Abstract

The environmental TV programs for children are enhancing knowledge, understanding and environmental awareness for children toward the environment regarding the smart use of natural resources and environment. Therefore, the environmental TV programs are an important tool to achieve the desirable goal. The TV producers should create the environmental TV programs which are suitable for children efficiently; that is, children-oriented, environmental content, the associated relationships, impacts, and solutions. Moreover, children engagement, language used, program format, and appropriate timing may motivate the children to watch the program, and that will lead to behavior about the environment.

Keywords: Creation, Environmental TV programs, Children

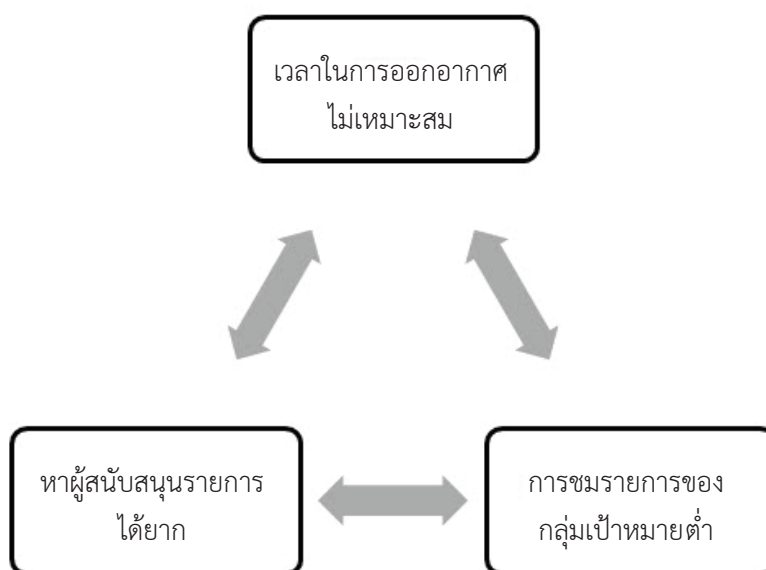
มหาวิทยาลัยนานาชาติแสตมฟอร์ด วิทยาเขตเพชรบุรี (Stamford International University, Petchburi Campus)
e-mail: supasil@stamford.edu

เรียบเรียงจากข้อมูลในการจัดทำวิทยานิพนธ์ปริญญาโทชั้นปีที่ 2 เรื่อง “นวัตกรรมกระบวนการผลิตและรูปแบบรายการวิทยุโทรทัศน์ด้านสิ่งแวดล้อมศึกษา สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษา” สาขานิเทศศาสตร์นวัตกรรม คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก ประจำปีการศึกษา 2554 (อยู่ระหว่างการดำเนินงานวิจัย)

รายการโทรทัศน์ด้านสิ่งแวดล้อม เป็นรายการที่จะช่วยปลูกฝังความรู้ ความเข้าใจ และความตระหนัก อันจะนำไปสู่การปลูกจิตสำนึกและพฤติกรรมการอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมที่ดี รู้จักการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และการนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดอย่างยั่งยืน ทั้งนี้เพราะสิ่งแวดล้อมมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ แต่สิ่งแวดล้อมสามารถดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุขหากไม่มีมนุษย์ (จิรากรณ์ คชเสนี, 2553) เพื่อที่จะให้การพัฒนาลingkunganสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นได้นั้น ทุกคนควรมีส่วนร่วม และมีบทบาทในการพัฒนาลingkunganสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง โดย “สื่อโทรทัศน์” เป็นเครื่องมือสำคัญในการประสานส่วนต่างๆ ของสังคมเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการสร้างการรับรู้ ปลูกฝังทัศนคติ และเสริมสร้างพฤติกรรมที่มีต่อสิ่งแวดล้อมของประชาชน (สุทธิ ชัดติยะ, 2555)

เพื่อเป็นการปลูกฝังจิตสำนึก และความรับผิดชอบที่ดีของประชาชนที่พึงมีต่อสิ่งแวดล้อม จึงควรเริ่มส่งเสริมและพัฒนา รายการโทรทัศน์เพื่อสิ่งแวดล้อมสำหรับเด็ก เพื่อให้เด็กได้ซึมซับและเห็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อม ตลอดจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ใส่ใจธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในอนาคต และเป็นแบบอย่างของคนอื่นต่อไป นอกจากนี้ การศึกษาของโครงการศึกษาและเฝ้าระวังสื่อเพื่อสุขภาวะของสังคม (2552) พบว่า รายการด้านสิ่งแวดล้อมยังเป็นรายการที่เหมาะสมสำหรับเด็ก ที่ทำให้ได้เรียนรู้สิ่งต่างๆ รอบตัว ความอยากรู้อยากเห็นกับสิ่งต่างๆ โดยเฉพาะเรื่องราวเกี่ยวกับธรรมชาติ (คน สัตว์ ต้นไม้ สิ่งมีชีวิต) ดังนั้น จึงควรส่งเสริมให้มีรายการด้านสิ่งแวดล้อมสำหรับเด็กทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ เพื่อให้เกิดประโยชน์กับสังคมในระยะยาว

อย่างไรก็ตาม รายการด้านสิ่งแวดล้อมสำหรับเด็กในปัจจุบัน กลับมีจำนวนน้อยเมื่อเทียบกับจำนวนประชากรเด็กและเยาวชน และขาดการสนับสนุนอย่างจริงจัง โดยมีปัญหาที่นับว่าเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาที่เชื่อมโยงกันใน 3 ประเด็น ได้แก่ เวลาในการออกอากาศไม่เหมาะสม การชมรายการของกลุ่มเป้าหมายต่ำ และหาผู้สนับสนุนรายการได้ยาก (สถาบันวิชาการสื่อสารสาธารณะ, 2557)

ภาพที่ 1 ปัญหาสำคัญที่เชื่อมโยงกันเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนารายการเด็ก
ที่มา: สถาบันวิชาการสื่อสารสาธารณะ (2557)

ภาพที่ 1 สะท้อนให้เห็นว่า สาเหตุสำคัญของปัญหาข้างต้นนั้น คือ การผลิตรายการโทรทัศน์ด้านสิ่งแวดล้อมสำหรับเด็กที่ยังไม่มีประสิทธิภาพ ไม่น่าสนใจ และไม่สร้างแรงจูงใจในการรับชม ทำให้มีผู้ชมจำนวนน้อย ผู้สนับสนุนรายการจึงไม่เลือกลงโฆษณากับรายการประเภทนี้ สถานีจึงนำรายการไปไว้ในช่วงเวลาที่ผู้ชมน้อย ดังนั้น ผู้ผลิตรายการจึงควรสร้างสรรค์รายการโทรทัศน์ด้านสิ่งแวดล้อมสำหรับเด็กที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งสามารถสร้างแรงจูงใจในการรับชมได้เป็นอย่างดี นอกจากนั้น อิทธิพลจากรายการดังกล่าวยังอาจก่อให้เกิดความรู้ ทัศนคติ ความตระหนัก และพฤติกรรมที่ดีต่อสิ่งแวดล้อมตามมา ซึ่งสาระสำคัญของการสร้างสรรค์รายการโทรทัศน์ด้านสิ่งแวดล้อมสำหรับเด็กที่มีประสิทธิภาพมีรายละเอียด ดังนี้

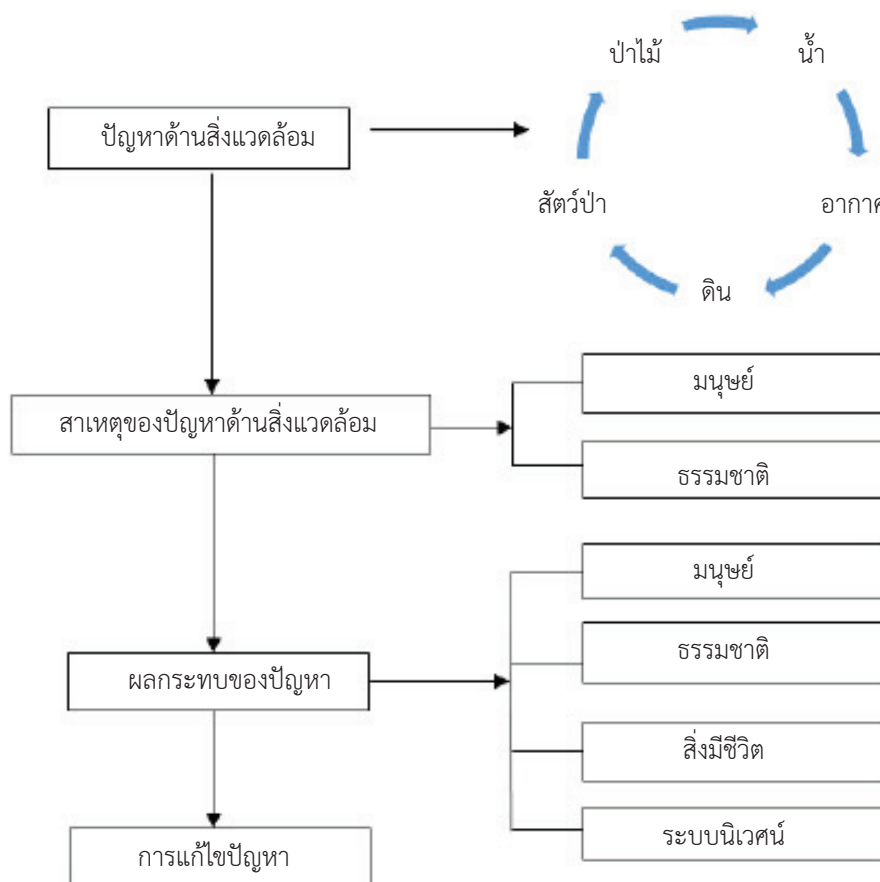
1. ด้านเนื้อหารายการด้านสิ่งแวดล้อม สิ่งแวดล้อมครอบคลุมเนื้อหาที่กว้างขวาง โดยหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัว ซึ่งขัดแย้งกับประสบการณ์ของเด็กที่มีอยู่อย่างจำกัด ดังนั้น การนำเสนอเนื้อหาด้านสิ่งแวดล้อมสำหรับเด็กจึงควรกำหนดกรอบแนวคิดของการนำเสนอที่ชัดเจน หากโกลัตุ้เด็กเกินไป อาจทำให้เด็กไม่เข้าใจ และไม่สนใจตัวรายการได้ หรือหากเนื้อหารายการมีสาระมากเกินไป ก็อาจทำให้เด็กเลิกสนใจได้ ผู้ผลิตรายการจึงควรพัฒนาเนื้อหารายการด้านสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมกับเด็ก ดังนี้

1.1 การพัฒนาเนื้อหาของสิ่งแวดล้อมที่สัมพันธ์กับเด็ก สิ่งแวดล้อมมีคำจำกัดความที่ค่อนข้างกว้างและครอบคลุมสิ่งต่างๆ ที่หลากหลาย โดยหากแบ่งตามการพัฒนา ได้แก่ สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น หรือแบ่งตามขอบเขตการศึกษา ได้แก่ สิ่งแวดล้อมรอบตัว สิ่งแวดล้อมชุมชน และสิ่งแวดล้อมทางสังคม เป็นต้น ผู้ผลิตรายการจึงควรกำหนดกรอบในการนำเสนอเนื้อหาด้านสิ่งแวดล้อมให้ชัดเจน เฉพาะเจาะจง และมีความสัมพันธ์กับกลุ่มเป้าหมายโดยตรง โดยเนื้อหาของสิ่งแวดล้อมที่จะช่วยสร้างความสนใจในการรับชมให้กับเด็กได้นั้น ควรมีลักษณะที่ใกล้ชิด คั่นเคย และพบเห็นเป็นประจำ (สันติ เกษมสิริทัศน์ และ ศิริวรรณ อนันต์โท, 2554) หรือเป็น “สิ่งแวดล้อมที่เด็กมีประสบการณ์ร่วม” อาจเป็นการพบเห็น นำมาใช้ หรือฟังพาอาศัย เช่น การเปิดปิดไฟและน้ำ การทิ้งขยะ หรือการปลูกต้นไม้ เป็นต้น การที่เด็กได้มีประสบการณ์กับสิ่งแวดล้อมต่างๆ เหล่านี้ จะทำให้เด็กเห็นคุณค่า และความสำคัญของสิ่งแวดล้อม “สื่อ” จึงมีหน้าที่ต่อกับการรับรู้และสร้างความตระหนักให้เกิดคุณค่าด้านสิ่งแวดล้อมในตัวเด็กมากขึ้น ซึ่ง

หากเนื้อหาด้านสิ่งแวดล้อมที่น่าสนใจนั้นเป็นเรื่องใกล้ตัว จะทำให้เด็กเข้าใจง่าย ไม่เห็นความสำคัญ และไม่สนใจเนื้อหารายการนั้นในที่สุด

ดังนั้น ผู้สร้างสรรค์รายการจึงควรวิเคราะห์ลักษณะพฤติกรรมของเด็กในแต่ละช่วงวัยก่อน ซึ่งเด็กแต่ละวัยจะมีพัฒนาการทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม สติปัญญา และการใช้ภาษาที่ต่างกัน ผู้สร้างสรรค์รายการจึงควรทำความเข้าใจธรรมชาติ และความสนใจของเด็กในวัยต่างๆ เพื่อนำไปเป็นแนวทางการผลิตรายการที่เหมาะสมกับเด็ก (สันติ เกษมสิริทัศน์ และ ศิริวรรณ อนันต์โท, 2554) รวมทั้งการศึกษาลักษณะของบริบทในชุมชนนั้นๆ ซึ่งอาจแตกต่างกันในแต่ละชุมชน เช่น เด็กที่อยู่เขตชุมชนชนบท มักจะคุ้นเคยกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ เช่น สัตว์ป่า ป่าไม้ น้ำ อากาศ และดิน ทั้งนี้เป็นเพราะว่า บริเวณรอบชุมชนมีสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติต่างๆ เหล่านี้เป็นจำนวนมาก และเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างรายได้ภายในชุมชน ขณะที่เด็กที่เติบโตมาจากชุมชนเมือง มักประสบกับปัญหามลภาวะที่เป็นพิษทางอากาศที่ไม่บริสุทธิ์ อันเนื่องมาจากการจราจรที่แออัด ก็จะทำให้เด็กในชุมชนเมืองให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมทางอากาศมากกว่า เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่ารายการด้านสิ่งแวดล้อมจะมีกลุ่มเป้าหมายเป็นเด็ก แต่ควรกำหนดให้ชัดเจนเลยว่า เด็กในชุมชนเมือง หรือเด็กในชุมชนชนบท เพราะจะมีความแตกต่างกัน เพื่อที่จะนำไปสู่การสร้างสรรค์รายการที่ตรงกับกลุ่มเป้าหมายอย่างแท้จริง (สันติ เกษมสิริทัศน์ และ ศิริวรรณ อนันต์โท, 2554; วีรพงษ์ พลนิกรกิจ, 2556)

1.2 การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ ผลกระทบ และการแก้ไขปัญหา เด็กเป็นวัยที่ยังขาดทักษะในการคิดวิเคราะห์ และเชื่อมโยงสิ่งต่างๆ ในเรื่องราวเดียวกัน (โพลซีไทยด้อยเรื่อง..., 2556) ทำให้เด็กมักมองสิ่งแวดล้อมในมุมใดมุมหนึ่ง ซึ่งทำให้เรื่องนั้นเป็นเรื่องใกล้ตัว เพราะตนไม่ได้รับผลกระทบ จึงทำให้ขาดความสนใจในการรับชม เช่น เด็กในชุมชนเมืองมักไม่สนใจเรื่องป่าไม้ เพราะคิดว่าป่าไม้ไม่ได้เป็นปัญหาสำหรับตนเท่ากับเรื่องของมลพิษทางอากาศ ซึ่งเด็กจะไม่สามารถคิดวิเคราะห์ได้ว่า ป่าไม้กับอากาศสามารถช่วยสนับสนุนและส่งผลกระทบซึ่งกันและกันอย่างไร ดังนั้น การสร้างสรรค์รายการด้านสิ่งแวดล้อมนั้น ควรเชื่อมโยงสิ่งแวดล้อมต่างๆ ไปด้วยกัน ซึ่งประกอบไปด้วยปัญหา สาเหตุของปัญหา ผลกระทบ การแก้ไขปัญหา และความสัมพันธ์ของสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น ซึ่งมีเด็กเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาและผู้ที่ได้รับผลกระทบ (ธนินวัฒน์ พัฒนวิรุณ, สัมภาษณ์, 2556, 8 ตุลาคม)

ภาพที่ 2 กรอบการนำเสนอรายการด้านสิ่งแวดล้อมสำหรับเด็ก
ที่มา: สร้างขึ้นโดยผู้เขียน

สิ่งสำคัญประการหนึ่งคือ รายการสิ่งแวดล้อมทั่วไปมักเริ่มต้นการนำเสนอด้วยปัญหา โดยมีลักษณะการนำเสนอด้วยวิธีการอธิบาย บอกกล่าว หรือแจ้งเตือนเหตุการณ์หรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ณ ปัจจุบัน และจบรายการลงโดยมิได้บอกวิธีการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นรูปธรรม หรือเป็นวิธีการแก้ไขปัญหาในเชิงนโยบาย ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่ได้อยู่ในความรับผิดชอบของผู้ชม หรือเด็กที่จะสามารถทำได้ ดังนั้น การนำเสนอรายการด้านสิ่งแวดล้อม จึงควรแสดงให้เห็นถึงวิธีการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นรูปธรรม สามารถปฏิบัติได้จริงในชีวิตประจำวัน และแสดงให้เห็นว่า การปฏิบัติเพียงเล็กน้อยสามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาของสังคมได้

1.3 การให้เด็กมีส่วนร่วมกับรายการ การให้เด็กได้เข้ามามีส่วนร่วมในรายการด้านสิ่งแวดล้อมนั้น จะทำให้เด็กเกิดการเรียนรู้ได้มากกว่าการรับชมเพียงอย่างเดียวว่าร้อยละ 75 (ฮาม เชื้อสถาปนศิริ, 2557) โดยเฉพาะหากรายการนั้นมีเนื้อหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น การนำเด็กในพื้นที่เข้ามามีบทบาทนั้นจะช่วยให้รายการนั้นดูมีชีวิตชีวา และ เข้าใจในธรรมชาติและบริบทของชุมชนนั้นมากขึ้น (งษ์ชัย นิลคำ, สัมภาษณ์, 2556, 16 ตุลาคม) อีกทั้งกลุ่มผู้ชมเป้าหมายที่เป็นเด็กเมื่อรับชมรายการที่มีเด็กร่วมแสดง ก็จะนำไปสู่การปฏิบัติตามได้โดยง่าย เพราะเด็กที่ร่วมรายการที่มีช่วงอายุใกล้เคียงกันเปรียบเสมือนผู้นำทางความคิด (Opinion Leader) ที่ทำให้ผู้ชมที่เป็นเด็กมีแนวโน้มที่จะเกิดพฤติกรรมการปฏิบัติได้มากกว่าผู้แสดงที่เป็นผู้ใหญ่ (บุญเลิศ วงศ์โพธิ์, สัมภาษณ์, 2556, 16 ตุลาคม) เช่น รายการพลังจักร์รักษ์โลก และรายการภารกิจรักษ์โลกที่ได้นำเด็กมาร่วมแสดงตลอดทั้งรายการ ด้วยวิธีการมอบหมายภารกิจด้านสิ่งแวดล้อมที่เด็กสามารถปฏิบัติได้ และให้เด็กเป็นผู้แก้ไขปัญหาด้วยตนเอง เป็นต้น ซึ่งผู้สร้างสรรค์รายการอาจกำหนดให้เด็กเข้ามามีส่วนร่วมแบบใดแบบหนึ่ง โดยอาจเป็นการมีส่วนร่วมทางตรง ได้แก่ ให้เด็กเป็นผู้แสดงในรายการ เช่น เล่นเกม ร้องเพลง หรือแสดงละคร และการให้เด็กมีส่วนร่วมทางอ้อม คือ ทำให้เด็กที่เป็นผู้ชมรายการได้มีส่วนร่วมในการคิด การแสดงออก หรือการทำตามตัวอย่างที่ปรากฏในหน้าจอโทรทัศน์ ทั้งนี้ การ

มีส่วนร่วมจะช่วยให้เด็กเกิดความตื่นตัวและความสนใจได้เป็นอย่างดี (สันติ เกษมสิริทัศน์ และ ศิริวรรณ อนันต์โท, 2554)

ระดับของการมีส่วนร่วมนั้นสามารถแบ่งออกเป็น 5 ระดับ ได้แก่ การมีส่วนร่วมเป็นผู้ให้ข้อมูล การมีส่วนร่วมรับข้อมูลข่าวสาร การมีส่วนร่วมตัดสินใจ การมีส่วนร่วมทำ และการมีส่วนร่วมสนับสนุน (นรินทร์ พัฒนพงศา, 2546) ซึ่งในทางปฏิบัตินั้นเด็กสามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ในทุกระดับ ยกเว้นระดับการมีส่วนร่วมตัดสินใจ เพราะเป็นอำนาจของฝ่ายผู้ผลิตรายการ ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับงบประมาณ และนโยบายต่างๆ ดังนั้น ผู้ผลิตรายการจึงสามารถให้เด็กได้เข้ามามีส่วนร่วมกับกระบวนการผลิตรายการได้ใน 4 ระดับ คือ 1) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ให้ข้อมูล สามารถทำได้โดยผ่านขั้นตอนก่อนการผลิตรายการ (Pre-Production) โดยให้เด็กได้เป็นส่วนหนึ่งของการระดมสมอง (Brainstorming) ทำให้ทราบถึงข้อมูลต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อรายการ เช่น ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ในชุมชน บริบทด้านสิ่งแวดล้อมในชุมชน และลักษณะของรายการด้านสิ่งแวดล้อมที่ชอบ เป็นต้น 2) การมีส่วนร่วมรับข้อมูลข่าวสาร คือ การที่เด็กได้เป็นผู้ชมรายการ 3) การมีส่วนร่วมทำ คือ การที่เด็กได้เข้ามามีส่วนร่วมกับกระบวนการผลิตรายการ เช่น เป็นผู้แสดง พิธีกร หรือทำกิจกรรมต่างๆ ในรายการ เป็นต้น ซึ่งจะทำให้เด็กได้เรียนรู้ และซึมซับเนื้อหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมขณะที่ร่วมทำกิจกรรม และ 4) การมีส่วนร่วมสนับสนุน การมีส่วนร่วมในการสนับสนุน เป็นขั้นตอนที่เกิดขึ้นภายหลังจากที่เด็กได้มีส่วนร่วมในการรับข้อมูลข่าวสาร จนเกิด “ความพึงพอใจ” เด็กก็จะพูดคุยและแนะนำเพื่อนให้รับชมรายการที่ตนชื่นชอบ ยิ่งในยุคปัจจุบันเทคโนโลยีการสื่อสารได้เข้ามามีส่วนร่วมกับการดำเนินชีวิต เด็กสามารถช่วยสนับสนุนรายการด้วยการแสดงความชื่นชอบ (Like) แนะนำ (Comment) แบ่งปัน (Share) และติดตาม (Follow) ผ่านทางสื่อสังคมออนไลน์ต่างๆ ได้ ซึ่งจะเป็นการช่วยเพิ่มช่องทางการนำเสนอรายการให้กับผู้ผลิตรายการได้อีกทางหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม ระดับการมีส่วนร่วมของเด็กในรายการโทรทัศน์นั้น ขึ้นอยู่กับรูปแบบของรายการเป็นหลัก รายการที่เด็กมีระดับการมีส่วนร่วมสูง ได้แก่ รายการเกม การตอบปัญหา สารคดี และปิกนิก (Varieties) ส่วนรายการที่เด็กมีระดับการมีส่วนร่วมต่ำ ได้แก่ รายการละคร ภาพยนตร์แนวการ์ตูน และนิตยสารทางอากาศ เป็นต้น (ศิริวรรณ อนันต์โท และ เกียรติสุตา ภิรมย์, 2554)

2. ช่วงเวลา และระยะเวลาในการนำเสนอ เวลานั้นเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญสำหรับการผลิตรายการโทรทัศน์ เพราะถึงแม้ว่ารายการที่ผลิตจะน่าสนใจเพียงใด หากแต่ไม่สามารถกำหนดช่วงเวลาในการนำเสนอให้สอดคล้องกับช่วงเวลาแห่งการรับชมของผู้ชมได้ ก็จะทำให้ผู้ชมพลาดเรื่องราวที่ผู้ผลิตต้องการจะสื่อสาร ดังนั้น ผู้ผลิตรายการจึงควรให้ความสำคัญกับองค์ประกอบทางด้านเวลา 2 ประเด็น คือ ช่วงเวลาในการนำเสนอ และระยะเวลาในการนำเสนอ โดยมีสาระสำคัญ ดังนี้

2.1 ช่วงเวลา ช่วงเวลาที่เหมาะสมสำหรับการนำเสนอรายการด้านสิ่งแวดล้อมสำหรับเด็ก คือ ช่วงเวลาที่เด็กส่วนใหญ่มักเปิดรับชมรายการโทรทัศน์ ซึ่งช่วงเวลาในอดีตจะมีความชัดเจนมากกว่าในปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะ พฤติกรรมของเด็กเปลี่ยนไปตามสังคม กล่าวคือ ในอดีตเด็กมักเปิดรับชมรายการโทรทัศน์ผ่านสื่อโทรทัศน์ เพื่อรับชมรายการตามที่ตนชื่นชอบ แต่ในปัจจุบัน มีสื่อที่สามารถรองรับช่องทางในการรับชมที่หลากหลาย อีกทั้งยังสามารถรับชมย้อนหลังได้ เช่น โทรศัพท์มือถืออัจฉริยะ (Smartphone) หรือแท็บเล็ต (Tablet) โดยสามารถรับชมผ่านทางเว็บไซต์ แอปพลิเคชัน หรือวิดีโอออนไลน์ได้ ทำให้เด็กไม่จำเป็นต้องรับชมรายการผ่านหน้าจอโทรทัศน์ที่บ้าน ในช่วงเวลา ณ ขณะการออกอากาศจริงเสมอไป แต่สามารถรับชมย้อนหลังบนรถ หรือขณะทำกิจกรรมอื่นๆ ได้ ทำให้ช่วงเวลาในการรับชมของเด็กเปลี่ยนไป และมีความซับซ้อนมากขึ้น ผู้ผลิตรายการอาจจะต้องศึกษา “ช่วงเวลาไพรม์ไทม์สำหรับเด็ก” (Prime Time for Children) (วินัย วีระพัฒนานนท์, สัมภาษณ์, 2556, 16 ตุลาคม) เพื่อที่จะสามารถกำหนดช่วงเวลาที่เหมาะสมสำหรับการนำเสนอได้

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาของผู้วิจัย โดยแบ่งกลุ่มตัวอย่างเป็นผู้ชมที่เป็นเด็กในชุมชนเมือง และชุมชนชนบท จำแนกตามวันจันทร์-ศุกร์ และ วันเสาร์-อาทิตย์ พบว่า เด็กในชุมชนเมืองมักชมรายการโทรทัศน์จันทร์-ศุกร์ ช่วงเวลา 18.00-20.00 น. และเสาร์-อาทิตย์ ช่วงเวลา 08.00-10.00 น. ส่วนเด็กในชุมชนชนบท มักชมรายการโทรทัศน์ในจันทร์-ศุกร์ ช่วงเวลา 16.00-18.00 น. และเสาร์-อาทิตย์ ช่วงเวลา 07.00-09.00 น. (ดังตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 ช่วงเวลาในการรับชมโทรทัศน์ของเด็กในชุมชนเมืองและชนบท

วัน	ช่วงเวลาในการรับชมของผู้ชมที่เป็นเด็ก	
	ชุมชนเมือง	ชุมชนชนบท
จันทร์-ศุกร์	18.00-20.00 น.	16.00-18.00 น.
เสาร์-อาทิตย์	08.00-10.00 น.	07.00-09.00 น.

ที่มา: ศุภศิลป์ กุลจิตต์เจืองศ์ (2557)

2.2 ระยะเวลาในการนำเสนอ ระยะเวลาในการนำเสนอรายการโทรทัศน์ด้านสิ่งแวดล้อมสำหรับเด็กนั้น ควรกระชับ ตรงประเด็น ไม่สั้นหรือยาวจนเกินไป โดยระยะเวลาในการนำเสนอที่เหมาะสมไม่ควรเกิน 30 นาที เพราะเด็กเป็นวัยที่มีสมาธิในการรับชมสั้น หากรายการยาวมากจนเกินไปอาจทำให้เด็กเบื่อ ละทิ้งความสนใจในการรับชมได้ และหันไปทำกิจกรรมอย่างอื่นได้

3. ลักษณะการใช้ภาษา เด็กในแต่ละช่วงวัยจะมีพัฒนาการทางด้านภาษาต่างกัน เมื่อผู้ผลิตรายการได้กำหนดกลุ่มผู้ชมที่เป็นเด็กชัดเจนแล้วว่ามีอายุช่วงใด จึงต้องทำความเข้าใจพฤติกรรมการใช้ภาษาของเด็กกลุ่มดังกล่าวด้วย เพื่อให้เด็กเข้าใจในสิ่งที่ผู้ผลิตรายการนำเสนอ เสมือนกับการพูดคุยอยู่กับเพื่อน และจะทำให้เด็กสนใจรายการมากขึ้น โดยสาระสำคัญของการใช้ภาษามีดังนี้

3.1 ควรใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย ชัดเจน และตรงไปตรงมา เมื่อเด็กฟังแล้วสามารถเข้าใจได้ทันทีโดยปราศจากการตีความ ดังนั้น ผู้ผลิตรายการสิ่งแวดล้อมศึกษาสำหรับเด็ก ควรระวังการใช้ภาษาวิชาการหรือภาษาที่มีลักษณะเป็นทางการมากเกินไป ซึ่งอาจทำให้เด็กไม่เข้าใจได้ โดยอาจจะใช้คำพูดแบบง่ายๆ เสมือนเป็นเพื่อนกับเด็ก เช่น น้องๆ เพื่อนๆ เป็นต้น

3.2 ภาษาท้องถิ่น หากผู้ผลิตลงพื้นที่เพื่อศึกษาสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น ควรใช้ภาษาของคนในชุมชนท้องถิ่น เพื่อสร้างความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของรายการ แต่ควรเพิ่มคำบรรยายใต้ภาพเป็นภาษาทางการ เพื่อให้ผู้ชมทั่วไปสามารถเข้าใจได้ (จำลอง โพธิ์บุญ, สัมภาษณ์, 2556, 21 ตุลาคม)

3.3 ความถูกต้องและความเหมาะสมของภาษา ผู้ผลิตรายการควรระมัดระวังเรื่องการใช้ภาษาให้ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์ เพราะเด็กกำลังอยู่ในวัยแห่งการเรียนรู้ จดจำ และปฏิบัติตาม ดังนั้น หากใช้ภาษาไม่ถูกต้องและเหมาะสม เด็กอาจเกิดพฤติกรรมการเล่นแบบได้ จึงควรตรวจสอบ

ความถูกต้องของโครงสร้างประโยค หลีกเลี่ยงศัพท์แสง คำไม่สุภาพ มีนัยยะแบบสองแง่สามง่าม และศัพท์เฉพาะกลุ่ม (วีรพงษ์ พลนิกรกิจ, 2556)

4. รูปแบบรายการโทรทัศน์ด้านสิ่งแวดล้อมสำหรับเด็ก รูปแบบรายการโทรทัศน์ด้านสิ่งแวดล้อมสำหรับเด็กมีหลายรูปแบบ เช่น รายการการ์ตูน รายการเล่านิทานด้วยหุ่นมือ รายการแสดงโชว์ของเด็กในห้องส่ง รายการเกมโชว์ รายการพูดคุย รายการเพลง รายการสอนภาษา รายการสารคดีสำหรับเด็ก และรายการข่าวสำหรับเด็ก (สันติ เกษมสิริทัศน์ และ ศิริวรรณ อนันต์โท, 2554; ศิริวรรณ อนันต์โท และ เกียรติสุตา ภิรมย์, 2554) และหากแบ่งตามวิธีการนำเสนอได้แก่ การบรรยาย หรือการเล่าเรื่อง การสร้าง/ใช้แอนิเมชัน การสัมภาษณ์ สุนทนา หรือพูดคุย การให้เด็กเข้ามามีส่วนร่วม และการรวมวิธีการนำเสนอหลายๆ อย่างเข้าไว้ด้วยกัน (วีรพงษ์ พลนิกรกิจ, 2556) โดยรูปแบบรายการดังกล่าว จะมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันออกไป ผู้ผลิตรายการควรกำหนดรูปแบบรายการให้สอดคล้องกับพฤติกรรมกำหนัดรับชมของเด็ก เนื้อหาในการนำเสนอ และวัตถุประสงค์ของรายการ ซึ่งมีรายละเอียดที่สำคัญ ดังนี้

4.1 กำหนดรูปแบบรายการด้านสิ่งแวดล้อมสำหรับเด็กอย่างเฉพาะเจาะจง (Unique) พฤติกรรมของเด็กในปัจจุบันมีความซับซ้อนและหลากหลายมากขึ้นกว่าในอดีต ในอดีตผู้ผลิตรายการอาจใช้องค์ประกอบทางด้านลักษณะทางประชากรศาสตร์ (Demographic) มาเป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานสำหรับการวิเคราะห์พฤติกรรมกำหนัดรับชมของเด็ก (สถาบันวิชาการสื่อสารสื่อสารธารณะ, 2557) อีกทั้งสื่อที่อยู่ใกล้ชิดกับเด็กมีเพียงสื่อโทรทัศน์เท่านั้น เพราะเป็นสื่อที่สร้างความน่าสนใจได้ดีที่สุด แต่ในปัจจุบัน บทบาทของเทคโนโลยีและการสื่อสารได้ก่อให้เกิดสื่อต่างๆ ที่ทันสมัย และกลายเป็นสื่อทางเลือกของเด็กขึ้น เช่น คอมพิวเตอร์ แท็บเล็ต และโทรศัพท์มือถืออัจฉริยะ ส่งผลให้พฤติกรรมและรูปแบบการดำเนินชีวิต

เปลี่ยนไป เด็กที่มีช่วงอายุเท่ากันอาจมีพฤติกรรมในการรับชมที่ต่างกัน ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า กรอบแนวคิดในการวิเคราะห์กลุ่มผู้ชม (Segment) ที่เป็นเด็กนั้นเล็กลง และมีความเฉพาะเจาะจงมากขึ้น ดังนั้น ผู้ผลิตรายการจึงควรกำหนดรูปแบบรายการด้านสิ่งแวดล้อม สำหรับเด็กอย่างเฉพาะเจาะจงว่า รายการที่ผลิตขึ้นนั้นสำหรับเด็กที่มีวิถีชีวิตอย่างไร หากใช้องค์ประกอบด้านอายุเป็นกรอบในการวิเคราะห์พฤติกรรมก็ควรระบุให้ชัดเจนว่าอายุเท่าไร เป็นต้น

4.2 กำหนดวัตถุประสงค์ของรายการด้านสิ่งแวดล้อม (Objectives)ให้นำไปสู่การปฏิบัติที่เหมาะสม วัตถุประสงค์รายการด้านสิ่งแวดล้อมสำหรับเด็ก ควรก่อให้เกิดผลทั้ง 6 ด้าน ได้แก่ 1) การรับรู้ (ได้ชมรายการ) 2) ความเข้าใจ (ในสถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น) 3) ความรู้ (เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้อง) 4) ทักษะคิด (ที่ติดต่อสิ่งแวดล้อม) 5) พฤติกรรม (ที่ควรปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม) และ 6) ความพึงพอใจ (ภายหลังจากรับชมรายการ) (วินัย วัชรวัฒนานนท์, สัมภาษณ์, 2556, 16 ตุลาคม) รูปแบบของรายการด้านสิ่งแวดล้อมสำหรับเด็กที่เหมาะสม จึงควรก่อให้เกิดผลดังข้างต้น และมีวิธีการประเมินผลอย่างเหมาะสม ซึ่งอาจจะต้องอาศัยระยะเวลาในการติดตามผลอย่างต่อเนื่อง ซึ่งส่วนใหญ่รายการทั่วไปมักมีวัตถุประสงค์เพียงเพื่อสร้างการรับรู้ และความพึงพอใจเท่านั้น เพราะเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่ออัตราค่าโฆษณาของรายการ และเป็นเพียงการประเมินผลของรายการโทรทัศน์ในเบื้องต้น ซึ่งอาจไม่ก่อให้เกิดจิตสำนึก และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเด็กที่มีต่อสิ่งแวดล้อมได้อย่างแท้จริง ดังนั้น การจะให้บรรลุวัตถุประสงค์ได้ทั้ง 6 ด้านนั้น รายการด้านสิ่งแวดล้อมสำหรับเด็กจึงต้องทำอย่างต่อเนื่อง มีอายุที่ยืนยาว ซึ่งต้องอาศัยระยะเวลาและการพัฒนารายการควบคู่กันไปเสมือนรายการเป็นเพื่อนกับเด็ก ที่สามารถช่วยสร้างแรงบันดาลใจให้เด็กได้ (มยุรี วนะสุขสถิตย์, 2557)

4.3 สร้างความสนุกสนาน (Fun) ความสนุกสนานเป็นองค์ประกอบขั้นพื้นฐานของรายการ ที่จะช่วยสร้างความน่าสนใจให้กับเด็ก เพราะเด็กยังมีประสบการณ์ที่จำกัด โลกในความคิดของเด็กจึงสวยงาม ดังนั้น เด็กจึงต้องการการตอบสนองด้านจิตใจและร่างกายที่ไม่เคร่งเครียดหนักสมอง หรือมีสาระมากเกินไป ถึงแม้ว่าเนื้อหาารายการด้านสิ่งแวดล้อมจะพยายามอธิบายถึงปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมที่กำลังเสื่อมโทรมลงในปัจจุบันที่อาจจะดูเครียด แต่ก็ไม่ควรนำเสนอออกมาโดยตรง เพราะจะทำให้เด็กหดหู่ สิ้นหวัง และเลิกติดตามชมได้

4.4 สร้างจินตนาการ (Imagination) จินตนาการคือภาพในสมองของเด็ก ที่เมื่อเด็กได้รับข้อมูล จะประมวลเป็นเรื่องราวต่างๆ ซึ่งจะมีผลต่อพฤติกรรมที่แสดงออกภายนอก ดังนั้น การที่รายการโทรทัศน์ด้านสิ่งแวดล้อม สามารถทำให้เด็กเกิดจินตนาการได้ สะท้อนให้เห็นว่าเด็กเกิดการรับรู้จดจำ และคิดตาม ซึ่งก็มีแนวโน้มที่จะปฏิบัติตามได้ โดยจินตนาการที่สอดคล้องกับความสนใจของเด็กนั้นสามารถแบ่งได้ 2 ประเภท คือ จินตนาการแนวพ่อฝัน เหนือจริง เด็กที่ชื่นชอบจินตนาการแนวนี้นี้ คือ เด็กที่มีอายุระหว่าง 3-9 ปี และจินตนาการแนวความจริง เด็กที่ชื่นชอบจินตนาการแนวนี้นี้ คือ เด็กที่มีอายุระหว่าง 10-12 ปี (โครงการศึกษาและเฝ้าระวังสื่อเพื่อสุขภาวะของสังคม, 2552)

4.5 ได้รับความสนใจ (Arousing) เด็กมักจะมีความสามารถในการรับชมสั้น และมักจะเปลี่ยนไปทำกิจกรรมอื่นได้โดยง่ายเมื่อมีสิ่งแวดล้อมรอบข้างกระตุ้นความสนใจ ดังนั้น รายการโทรทัศน์ด้านสิ่งแวดล้อมสำหรับเด็ก ไม่ควรดำเนินเรื่องราวที่ราบเรียบจนเกินไป แต่ควรทำให้เด็กตื่นตัว และได้รับความสนใจของเด็กเป็นระยะๆ เช่น การใช้เพลงสนุกสนานเพื่อปลุกเร้าความสนใจ การใช้แอนิเมชัน หรือการประกอบกิจกรรม เป็นต้น

4.6 การส่งเสริมสติปัญญาและความคิดสร้างสรรค์ (Intellectual and Creativity) รายการโทรทัศน์ด้านสิ่งแวดล้อมสำหรับเด็กในปัจจุบันส่วนใหญ่ ยังขาดองค์ประกอบในด้านการส่งเสริมสติปัญญาและความคิดสร้างสรรค์ด้วยรูปแบบการดำเนินการด้านธุรกิจ ที่ต้องประคับประคองให้รายการอยู่รอดได้และมีกำไร ผู้ผลิตรายการจึงมุ่งตอบสนองผู้สนับสนุนรายการมากกว่าผู้ชมที่เป็นเด็ก ทำให้การประเมินผลจึงเป็นเพียงความพึงพอใจและจำนวนผู้ชม (Rating) ซึ่งหมายถึง ความนิยมในรายการอันจะมีผลต่ออัตราค่าโฆษณา โดยขาดการประเมินด้านอื่นที่สำคัญ ได้แก่ ความรู้ ความตระหนัก แรงจูงใจ และพฤติกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (จิรพล สินธุนาวา, สัมภาษณ์, 2556, 7 ตุลาคม) นอกเหนือจากความพึงพอใจแล้ว รายการด้านสิ่งแวดล้อมที่มีประสิทธิภาพควรเสริมสร้างสติปัญญาและความคิดสร้างสรรค์ รวมทั้งกระตุ้นให้เด็กมีความคิดริเริ่มในการปฏิบัติตามขั้นตอนอย่างถูกวิธี ซึ่งจะนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้ (Know How)

บทสรุป

รายการโทรทัศน์ด้านสิ่งแวดล้อมสำหรับเด็ก เป็นรายการที่ช่วยปลูกจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมให้กับเด็ก ให้เด็กมีพฤติกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่กำลังเป็นปัญหาที่ต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน “สื่อโทรทัศน์” จึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการช่วยขัดเกลาจิตใจ เสมือนเป็นเพื่อนที่คอยแนะนำเรื่องราวดีๆ และสร้างแรงบันดาลใจให้กับเด็กได้ อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่ารายการโทรทัศน์ด้านสิ่งแวดล้อมสำหรับเด็ก จะเป็นรายการที่มีสาระประโยชน์ แต่หากเทียบกับสัดส่วนของจำนวนผู้ชมที่เป็นเด็กนั้น พบว่ายังมีจำนวนน้อย เนื่องจากข้อจำกัดหลายประการ ทั้งการไม่ได้รับความนิยม ขาดผู้สนับสนุนรายการ และช่วงเวลาที่ไม่เหมาะสม ผู้ผลิตรายการโทรทัศน์ประเภทนี้จึงมีอาจมุ่งหวังผลเชิงพาณิชย์มาเป็นอันดับแรก เพราะจะทำให้วงจรชีวิตของรายการสั้น แต่ต้องทำด้วยความรู้สึกใจรักที่อยากจะทำ โดยคำนึงถึงเด็ก เยาวชน สิ่งแวดล้อม และสังคมอย่างแท้จริง

สิ่งสำคัญประการหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงองค์ประกอบสำคัญในการทำรายการประเภทนี้ คือ “ระยะเวลา และความต่อเนื่อง” และ “ผู้ที่คอยให้คำแนะนำ” เพราะการปลูกฝังจิตสำนึกรักสิ่งแวดล้อมนั้นต้องใช้ความต่อเนื่องในการสื่อสารผ่านสื่อโทรทัศน์เพื่อให้เกิดผลในระยะยาว ตัวอย่างเช่น รายการทุ่งแสงตะวัน ในเครือบริษัท ป่าใหญ่ครีเอชั่น จำกัด ที่นำเสนอรายการด้านสิ่งแวดล้อมสำหรับเด็กยาวนานกว่า 20 ปี มีผู้ชมและผู้สนับสนุนรายการเป็นจำนวนมาก และสามารถส่งเสริมให้เด็กเกิดแนวคิดรักสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี ส่วนผู้ที่คอยให้คำแนะนำ จะคอยช่วยสนับสนุนความคิดและเสนอแนะสิ่งต่างๆ ที่เด็กเกิดความสงสัย หรือไม่เข้าใจ ซึ่งมักเกิดขึ้นอยู่บ่อยครั้ง หรือหากพบสิ่งที่ไม่เหมาะสมก็สามารถชี้แนะสิ่งที่ถูกต้องให้กับเด็กได้

รายการโทรทัศน์ด้านสิ่งแวดล้อมสำหรับเด็ก จึงเป็นเรื่องที่ต้องช่วยกันจากหลายฝ่าย ทั้งสื่อมวลชน ผู้สนับสนุนรายการ เด็ก และผู้ปกครอง เพื่อให้เด็กที่เติบโตเป็นผู้ใหญ่ในอนาคตเห็นคุณค่าความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมจากรุ่นสู่รุ่น โดยมีสื่อโทรทัศน์เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดเจตนารมณ์ดังกล่าวต่อไป 🌱

บรรณานุกรม

- โครงการศึกษาและเฝ้าระวังสื่อเพื่อสุขภาวะของสังคม (Media Monitor). (2552, สิงหาคม). *คู่มือการเฝ้าระวังรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก: คัดสรรคดีคดี TV for kids*. กรุงเทพฯ: มัลติซ์พพลาย เทรตดิ้ง (1992).
- จิรพล สันธุนาวา. (2556, 7 ตุลาคม). อุปนายกสมาคมพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อม. สัมภาษณ์.
- จิราภรณ์ คชเสนี. (2553). *มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จำลอง โพธิ์บุญ. (2556, 21 ตุลาคม). รองคณบดีฝ่ายบริหาร คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม. สัมภาษณ์.
- ธงชัย นิลคำ. (2556, 16 ตุลาคม). อาจารย์ประจำหลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษา. สัมภาษณ์.
- ธนินวัฒน์ พัฒนวิรุณ. (2556, 8 ตุลาคม). ผู้ประกาศข่าวสิ่งแวดล้อม. สัมภาษณ์.
- ธาม เชื้อสถาปนศิริ. (2557, 25 มิถุนายน). ใน *เฟซบุ๊ก* [แฟนเพจ]. สืบค้นเมื่อ 28 มิถุนายน 2557, จาก <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10152278177668732&set=a.483861243731.261519.720008731&type=1&theater>
- นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. (2546). *การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิคและกรณีตัวอย่าง*. เชียงใหม่: 598 Print.
- บุญเลิศ วงศ์โพธิ์. (2556, 16 ตุลาคม). อาจารย์ประจำหลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษา. สัมภาษณ์.
- โพลชี้เด็กไทยด้อยเรื่องคดีวิเคราะห์ ครุงานมาก ไม่มีเวลาเตรียมสอน. (2556, 8 มกราคม). *ไทยรัฐออนไลน์*. สืบค้นเมื่อ 28 มิถุนายน 2557, จาก <http://www.thairath.co.th/content/318746>

มยุรี วนะสุขสถิตย์. (2557, 10 มิถุนายน). รายการเด็กกับการสร้างแรงบันดาลใจ-เปรี้ยวมวย. สืบค้นเมื่อ 11 มิถุนายน 2557, จาก <http://www.dailynews.co.th/Content/entertainment/243713/%E0%B8%A3%E0%B8%B2%E0%B8%A2%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B9%80%E0%B8%94%E0%B9%87%E0%B8%81+%E0%B8%81%E0%B8%B1%E0%B8%9A%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%AA%E0%B8%A3%E0%B9%89%E0%B8%B2%E0%B8%87%E0%B9%81%E0%B8%A3%E0%B8%87%E0%B8%9A%E0%B8%B1%E0%B8%99%E0%B8%94%E0%B8%B2%E0%B8%A5%E0%B9%83%E0%B8%88+-%E0%B9%80%E0%B8%9B%E0%B8%A3%E0%B8%B5%E0%B8%A2%E0%B8%9A%E0%B8%A1%E0%B8%A7%E0%B8%A2>

วินัย วีระวัฒนานนท์. (2556, 16 ตุลาคม). นายกสมาคมสิ่งแวดล้อมศึกษาแห่งประเทศไทย. สัมภาษณ์.

วีรพงษ์ พลนิกรกิจ. (2556). *การเขียนบทรายการสำหรับเด็ก*. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.

ศิริวรรณ อนันต์โท. (2554). ปฏิบัติการการผลิตรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก. ใน ศิริวรรณ อนันต์โท และคณะ, *การผลิตรายการโทรทัศน์ขั้นสูง* (หน่วยที่ 11). นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ศุภศิลป์ กุลจิตต์เจือวงศ์. (2557). *นวัตกรรมกระบวนการผลิตและรูปแบบรายการวิทยุโทรทัศน์ด้านสิ่งแวดล้อมศึกษา สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษา* (ปริญญาโทศาสตรดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเกริก).

สถาบันวิชาการสื่อสารมวลชน (สวส.). (2557). *สื่อโทรทัศน์ในยุคดิจิทัล*. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.

สันติ เกษมสิริทัศน์, และ ศิริวรรณ อนันต์โท. (2554). การสร้างสรรค์รายการเด็ก. ใน สันติ เกษมสิริทัศน์, ศิริวรรณ อนันต์โท, และคณะ, *การสร้างสรรค์รายการโทรทัศน์* (หน่วยที่ 11). นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

สุทธิ ขัตติยะ. (2555). *หลักการวิทยุกระจายเสียง และวิทยุโทรทัศน์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สำนักข่าวอิศรา. (2556, 4 กันยายน). นักวิจัยเปิดอุปสรรครายการเด็ก ชี้เวลาออกอากาศไม่เหมาะสม กระทบคุณภาพต่ำ. สืบค้นเมื่อ 28 มิถุนายน 2557, จาก <http://www.isranews.org/thaireform-other-news/item/23538-%E0%B8%99%E0%B8%B1%E0%B8%81%E0%B8%A7%E0%B8%B4%E0%B8%88%E0%B8%B1%E0%B8%A2%E0%B9%80%E0%B8%9B%E0%B8%B4%E0%B8%94%E0%B8%AD%E0%B8%B8%E0%B8%9B%E0%B8%AA%E0%B8%A3%E0%B8%A3%E0%B8%84%E0%B8%A3%E0%B8%B2%E0%B8%A2%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B9%80%E0%B8%94%E0%B9%87%E0%B8%81%E0%B8%8A%E0%B8%B5%E0%B9%89%E0%B9%80%E0%B8%A7%E0%B8%A5%E0%B8%B2%E0%B8%AD%E0%B8%AD%E0%B8%81%E0%B8%AD%E0%B8%B2%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A8%E0%B9%84%E0%B8%A1%E0%B9%88%E0%B9%80%E0%B8%AB%E0%B8%A1%E0%B8%B2%E0%B8%B0%E0%B8%AA%E0%B8%A1%E0%B8%81%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B8%97%E0%B8%9A%E0%B8%84%E0%B8%B8%E0%B8%93%E0%B8%A0%E0%B8%B2%E0%B8%9E%E0%B8%95%E0%B9%88%E0%B8%B3.html>